

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Проаналізовано службові відносини працівника органів внутрішніх справ з усіма верствами населення у контексті їх відповідності вимогам норм права, справедливості й толерантності. Зокрема, пропонується розглядати ідею справедливості як усвідомлений обов'язок, що є основою професіоналізму правоохоронця.

Ключові слова: працівник ОВС, професіоналізм, професійний авторитет, професійний обов'язок, професійна усталеність, справедливість.

Постановка проблеми. Особливість будь-якої юридичної діяльності, зокрема й діяльності ОВС, полягає в тому, що для суспільства вона, як правило, має істотну інструментальну цінність, обслуговуючи найрізноманітніші сфери суспільного життя і задовольняючи політичні, майнові, трудові, сімейні, господарські та інші потреби й інтереси. Тому працівники ОВС, що працюють у тій або іншій сфері правоохоронної діяльності, мають бути професіоналами, оскільки це допоможе встановити і зберегти на належному рівні справедливість. Адже професіонал, який досконало володіє необхідними професійно-службовими навиками, не потребуватиме протизаконних, несправедливих дій на службі, йому не доведеться приховувати власні помилки, оскільки їх або не буде, або буде дуже мало. Тому аналіз питання професіоналізму як властивості діяльності ОВС є вельми актуальним у контексті розгляду справедливості, що і стало **метою статті**.

Стан дослідження. Проблеми професіоналізму й професіоналізації у сфері діяльності органів внутрішніх справ були предметом вивчення багатьох дослідників. У контексті нашої розвідки науковим підґрунтям стали праці таких теоретиків права, як С. Бобровник, А. Жалинський, Л. Кизименко, П. Мельник, О. Скакун, Л. Терещенко, М. Хомяков та інші.

Виклад основних положень. Як зазначає С. Бобровник, професіоналізм є основою якісного виконання завдань і функцій будь-яким юристом незалежно від специфіки, роду діяльності, його місця в ієрархії посад. Проте професіоналізму нерідко протистоїть дилетантизм – вияв повної професійної й організаційної безпорадності в процесі здійснення юристом покладених на нього функцій та обов'язків [1, с. 204].

Упродовж останніх років звучало чимало критичних зауважень щодо професійної підготовки і професійної діяльності працівників ОВС в Україні. Як відзначає А. Жалинський, є два об'єкти критики. Один пов'язаний з передбачуваним зниженням якості підготовки працівників ОВС і, відповідно, з порівняно повільною їх адаптацією до соціальних змін, що відбулися, які, незалежно від бажання самих працівників ОВС, призводять до низької якості правотворчості і правозастосування. Другий об'єкт критики пов'язаний з усвідомлюваними відхиленнями у професії, про які (свавілля, корупція тощо) нині багато говорять і пишуть. Важко сказати, наскільки справедливими є такі претензії до юридичної професії. Але так чи інакше є підстави вважати, що професійна діяльність працівників ОВС, її інституційні основи, інтелектуальний зміст потребують вдосконалення. Власне, підстави так вважати існують завжди і у всіх розвинених країнах, оскільки юристи, працівники ОВС, як врешті і право, будучи консервативними за своєю природою, змушені встигати за соціально-економічними змінами, нехай і не завжди позитивними [2, с. 14].

Усі правові форми державної діяльності забезпечують лише юристи. О. Скакун вирізняє такі позитивні результати правової роботи для суспільства: економія праці; підвищення якості й ефективності процедур у процесі реалізації права; розширення доступу до послуг правового характеру і створення конкуренції у наданні послуг. Водночас правова робота може мати такі негативні наслідки, як міграція кадрів з інших галузей соціальної діяльності; концентрація влади в руках спеціалізованого апарату, що може призвести до зловживання службовим становищем; тиск на формування і розподіл грошей державного бюджету [3, с. 48].

Інша важлива сторона професіоналізму діяльності працівників ОВС, яка повинна привернути увагу вчених, – це проблема уточнення і конкретизації правового статусу, компетенції відповідних суб'єктів, забезпечення їх незалежності, соціальної і правової захищеності особи, формування правового статусу, створення оптимальних для ефективної їх роботи матеріальних, організаційних, ідеологічних, правових, політичних та інших умов та передумов, що є підґрунтям для зміцнення справедливості в ОВС.

Професійний авторитет, як й інші форми авторитету, формується на основі моралі, справедливості, толерантності, тобто етики в її широкому розумінні, коли моральний вчинок людини завжди повинен оцінюватися як цілісний акт, як єдність мети та її здійс-

нення, задуму і звершення, як момент усієї суспільної діяльності людини [4, с. 100–102].

Етичною основою професійної діяльності працівника ОВС є не лише відповідальне виконання службових обов'язків. Деякою мірою у сфері свого професіоналізму він є і педагогом у процесі спілкування з іншими особами.

Під час спілкування з будь-якими прошарками суспільства морально-правова основа завжди є стабільною й однорідною. Це і законність як цінність; охорона громадського порядку як процес; правопорядок як результат; високий рівень етичності як форма взаємин.

Професійна етика в діяльності ОВС – це обов'язкова передумова формування і зміцнення авторитету юридичного корпусу. Службові відносини працівника ОВС з будь-якими верствами населення, враховуючи правопорушників і злочинців, повинні завжди мати етичний характер, що відповідає вимогам норм права, справедливості і толерантності.

Отже, зміст і форма взаємин працівника ОВС з населенням повинні реалізовуватися в широкому контексті етичності на твердій основі вимог норм права і моралі, а загалом – законності. Саме в цьому полягає сутність і значення авторитету службової діяльності ОВС. Оскільки самі собою цільові настанови не створюють стилю діяльності, він визначається тими стійкими способами дій, які реалізують ці настанови.

У взаємовідносинах працівників ОВС і населення мають реалізовуватися законодавчо закріплені і добровільно прийняті етичні норми взаємин, основані на нормах справедливості і толерантності. При цьому принципово важливого значення набуває завдання, щоби працівники ОВС ставали переконливим прикладом того шанобливого й уважного ставлення до моральних і кримінально-правових постулатів, яке вони, своєю чергою, хочуть одержати від населення [5, с. 35].

Окрім того, на зростання престижу юридичної професії впливають такі складники: затвердження верховенства права; ухвалення якісних законів, що характеризуються узгодженістю всіх розпоряджень, які містяться в них; підготовка висококваліфікованих кадрів; створення необхідних спеціальних умов для правового обслуговування населення, здійснення правових процедур у процесі правозастосовної діяльності; запобігання порушенням законності та додержання правопорядку в державі.

Важливо вказати, що престиж юридичної професії визначається не лише внутрішньою самооцінкою, але й оцінкою інших осіб. Усією

своєю поведінкою працівник ОВС зобов'язаний викликати глибоку повагу до юридичної професії, підтримувати її авторитет.

Вплив працівника ОВС на правосвідомість суспільства виражається щонайменше в юридичному забезпеченні права громадян на доступ до правової інформації і розвитку в них потреби не лише знати право, але й додержуватися встановлених норм, підтримувати правопорядок у державі.

Про професійність зазначеної діяльності свідчить ще й та обставина, що разом з практичною діяльністю визначають також наукову (вироблення нових знань про практику несення служби) та освітню (підготовка фахівців цього профілю).

Професійність указує й на те, що, здобувши спеціальну освіту, правоохоронець може працювати тільки на конкретних посадах, які передбачають ще й спеціалізацію знань у цій галузі.

Виділення працівників ОВС в окрему професійну групу має також об'єктивний характер, що пояснюється об'єктивністю соціального розвитку держави й об'єктивністю процесу історичного розподілу праці.

Професійні обов'язки працівника ОВС конкретизуються наказом про зарахування на посаду, трудовим договором, різноманітними угодами, посадовими інструкціями тощо. Саме здійснення професійних обов'язків (разом із професійною поведінкою) є активною стороною, серцевиною праці. Слід визнати, що, виконуючи свої обов'язки, кожен працівник ОВС повинен дотримуватися законності, прагнути задовольняти в міру своєї компетенції і поставлених перед ним завдань реальні потреби суспільства і робити професійну кар'єру, дбаючи про своє просування й інші професійні інтереси [6, с. 130]. У такому разі перед працівником ОВС стоїть важке завдання, для вирішення якого необхідні професійні здібності і майстерність, психологічна готовність до праці та настанова на постійне додержання вимог чинної правової системи.

Разом з тим А. Жалинський вирізняє ознаки якості виконання професійних обов'язків працівників ОВС, до яких зараховує: законність, «правоосвідченість» (відповідність духу права), придатність для вирішення різноманітних завдань, своєчасність, позитивну результативність, високий ступінь використання всього потенціалу правового регулювання [6, с. 133]. На наше переконання, цей перелік варто доповнити такими категоріями, як справедливість і толерантність.

Проблема професіоналізму та умов, які його забезпечують, має велике значення для існування і розвитку демократичного суспільства. Особливо це стосується діяльності працівників правоохоронних органів,

зокрема ОВС. Це пояснюється тим, що правоохоронці повинні не лише стояти на варті закону, але й, маючи великі владні повноваження, не допускати порушень законності, протидіяти впливу агресивно налаштованих осіб на соціальне середовище, діяти справедливо й неупереджено.

З уваги на означені причини до правоохоронця-професіонала висувається чимало специфічних моральних вимог. Частково вони містяться в службових нормативних документах, таких як Кодекс честі [7], Присяга [8], а частково складаються у процесі нагромадження службового досвіду, традицій; визначаються морально-психологічним кліматом колективу. В узагальненому вигляді моральні вимоги до правоохоронця охоплюють: ставлення до людини як до найвищої цінності, повагу і захист прав, свобод та людської гідності відповідно до міжнародних і вітчизняних правових норм та загальнолюдських принципів моралі; глибоке розуміння соціальної значущості своєї ролі в суспільстві, відповідальності перед державою, бо саме від правоохоронних органів великою мірою залежить громадська безпека, охорона життя, здоров'я, правова захищеність людей; розумне і гуманне використання прав, які надані правоохоронцеві законом, відповідно до принципів соціальної справедливості, громадянського, службового й морального обов'язку; принциповість, мужність, безкомпромісність, самовідданість у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність та неупередженість в ухваленні рішень; бездоганність особистої поведінки на службі та в побуті, чесність, непідкупність, турботу про професійну честь, суспільну репутацію правоохоронця; свідому дисципліну, ретельність та ініціативу, професійну солідарність, взаємодопомогу, підтримку, сміливість і морально-психологічну готовність до дій у складних ситуаціях, здібність до розумного ризику в екстремальних умовах; постійне удосконалення професійної майстерності, знань в галузі службової етики, етикету, такту, підвищення загальної культури, розширення інтелектуального світогляду, творче освоєння необхідного у професійній діяльності вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Під професійною усталеністю працівника ОВС розуміємо синтез властивостей і якостей його особистості, що дає змогу впевнено, самостійно, без емоційного напруження виконувати свою професійну діяльність у різних, часом непередбачуваних умовах упродовж всієї професійної діяльності з мінімальними помилками. Професійна усталеність у міліцейській діяльності передбачає насамперед здатність працівника ОВС не відхилятися від своїх особистісних установок, поглядів і переконань під час різноманітних впливів у процесі цієї діяль-

ності. Справжній правоохоронець, майстер своєї справи, має бути людиною ідейно переконаною у верховенстві та справедливості закону. Така переконаність створює засади для формування ідейної спрямованості особистості працівника органів внутрішніх справ, яка й визначає його моральну усталеність як особистості. Крім ідейної спрямованості, цю усталеність визначають і такі якості особистості правоохоронця, як доброзичливість, тактовність, чуйність, товарицькість, наполегливість, цілеспрямованість і справедливість.

Працівник ОВС, як учитель чи священник, діяльність яких завжди здійснюється на очах у громадськості, несе подвійну відповідальність за свої особисті якості, за свій характер, оскільки, крім умови успішності правоохоронної діяльності, його характер, особисті якості є зразком, еталоном для оточуючих. Тому для працівника ОВС неприпустимими є аморальні якості, виявлення негативних рис характеру, тобто елементи моральної неусталеності. Отож моральна усталеність є необхідним компонентом професійної усталеності працівника ОВС.

Водночас зауважимо, що в процесі становлення працівника органів внутрішніх справ досить важливу роль відіграє соціальна поведінка особистості, яка виявляється через такі взаємопов'язані світоглядні утворення, як справедливість та свобода, що по-своєму відображені в усіх сферах структури світогляду особистості.

Нині на якісно новому рівні та в новій системі світоглядних вимірів особистісний світогляд працівника органів внутрішніх справ наповнюється новим гуманістичним змістом. Одним із найважливіших доказів цього є спрямованість до справедливості та внутрішньої свободи в усіх їх багатогранних виявах, що виражається в ідеї побудови демократичного європейського суспільства, заміні уявних ідеалів реальними, забезпеченні гармонійного розвитку особистості. І. Кант, наголошуючи на витоках справедливості у свідомості індивіда, зазначає: «З почуття рівності виникає ідея справедливості. Перше (почуття рівності) є обов'язок перед іншими, друге (ідея справедливості) є усвідомлений обов'язок щодо мене. Цей обов'язок визначається як такий, відсутність якого змусила б мене вбачати в іншому ворога і відповідно робило б його для мене ненависним. Ніщо не обурює нас більше, ніж несправедливість; всі інші різновиди зла, які ми мусимо терпіти, ніщо порівняно з нею» [9, с. 201].

Це зауваження відомого мислителя має реальне підтвердження в наші дні, особливо в соціальній сфері, що виявляється принаймні у трьох його аспектах.

Насамперед почуття справедливості (як набуте) відображається в оцінюваннях та переконаннях, нормах і власних настановах особистості, принципах та ідеалах, що й становлять зміст моральних цінностей. Наявність у цінностях когнітивного й емотивного компонентів і їх органічне поєднання створюють умови для світоглядної кореляції особистості, процесу, який з різною інтенсивністю та спрямованістю відбувається впродовж усього людського життя. Зауважимо, що пріоритет у цьому складному й неоднозначному процесі належить емоційному компоненту, наявність якого є першоосновою цілісного морального утворення.

У процесі формування соціальної поведінки працівника органів внутрішніх справ особливо важливо враховувати та підтримувати в ньому почуття справедливості й внутрішньої свободи, що підносить його власну гідність, органічно поєднує з іншими індивідами в соціумі, узгоджуючи їхні інтереси та сповнюючи соціальної значущості його діяльність. Причому цей процес є важливим у своєму становленні як на рівні ідеології держави, так на соціально-побутовому рівні. Недооцінювання чи нехтування будь-яких його компонентів призводить до соціального конфлікту, соціального напруження, а відповідно і до формування світогляду особистості, що не відповідає суспільним інтересам, до поширення антисоціальних настроїв. І. Кучураді з цього приводу зауважує: «Якщо межі соціальних та економічних прав встановлюються без врахування основних прав людини, а відповідно до інших міркувань, це призводить до соціальної несправедливості» [10, с. 116]. Саме це, наприклад, стало однією з причин знецінення національної ідеї на індивідуальному рівні, виникнення песимістичних настроїв щодо можливості розбудови міцної, незалежної держави, зневаги до загальносуспільних цінностей тощо.

Проблеми суспільних взаємовідносин особливо гостро постають тоді, коли суспільство, що переживає кардинальні зміни, стикається з неминучістю соціального вибору між старим і новим, між звичним та незвіданим, коли альтернативні напрями розвитку розгортаються за умов жорстокої боротьби й опору. Більшість учорашніх моральних категорій і концепцій здаються анахронізмом. Тоді необхідність інтеграції інтересів різних верств суспільства як вияву справедливості й рівності перетворюється на своєрідний регулятор людської поведінки й діяльності. По суті, таким регулятором є вся система суспільних відносин, яку кожне з наступних поколінь отримує у спадщину (за винятком революційних змін). Проте проблема полягає не лише в поєднанні (на межі) різноманітних світоглядних спектрів, кожен з яких є загаль-

ним і водночас такий спектр сам собою становить цілий світ. Разом ці світи утворюють новий, не подібний на жоден із них світ.

Через наявну в суспільстві систему цінностей, нормативів і правил поведінки за різних обставин, заборон, санкцій щодо порушників, а також через механізми соціокультурного впливу, завданням яких і є впливати на почуття та розум, забезпечується сприйняття більшістю суспільства того устрою, що встановлений і підтримується. Іншими словами, якщо більшість може сприймати як «нормальну» ту ситуацію, в якій вона виконує функцію об'єкта, то меншість є суб'єктом. Як тільки ситуативна можливість або потреба стати суб'єктом виникає практично в усіх, відносини із суб'єкт-об'єктних неминуче мають перетворитися на суб'єкт-суб'єктні. Проте саме на цьому рівні найважливішими аспектами регулювання соціальної поведінки мають стати політичне, правове і, безперечно, моральне регулювання відносин, що передбачає неминучість особистої відповідальності за власні вчинки [11, с. 63].

Інший аспект цієї проблеми полягає в тому, що почуття справедливості й свободи мають також глибокі психологічні корені і водночас позначаються на соціально-психологічній культурі особистості. З погляду індивіда, справедливість є не що інше, як відчуття рівності у правах та обов'язках в усіх сферах життя суспільства. Таке її розуміння тривалий час лише декларувалося, а останнім часом, внаслідок посилення економічної скрути та зростання безробіття, стає дедалі дівішим. Усе частіше воно набуває відкритих форм соціального протесту. Вибіркова справедливість (широка для одних та вузька для інших), що починається зі зростанням індивіда, здобуттям ним освіти і закінчується забезпеченістю в старості, зводить нанівець безліч добрих ініціатив та соціальних програм, знецінює декларовані загальносуспільні цінності, змінює на протилежну позитивну мотивацію соціальної поведінки, підриває переконання особистості в реальності існування суспільної справедливості. Потреба внутрішньої свободи, наразі, не знаходячи соціального вираження, переростає у протест або ж повну життєву апатію.

Моральне оцінювання та самооцінювання справедливості й свободи особою працівника органів внутрішніх справ знімає змістове протиставлення у відношенні: життя «для себе» до його зовнішнього вияву – «буття для інших». Відповідно змінюється і змістове наповнення поняття «обов'язок». Взаємовідносини в суспільстві втілюються у світовідчутті, світорозумінні, світобаченні особистості. Обсяг цих понять досить широкий і дає змогу скласти лише загальне уявлення про них як про вияв соціальності працівника ОВС.

Висновки. Співвідношення суспільних потреб з індивідуальними як сферою вираження свободи та справедливості уможливило виявлення переважного значення суспільних потреб щодо індивідуальних і виконує на всіх етапах людської історії дві основоположні функції: регулювання спільної діяльності та спілкування людей. Саме суспільні потреби характеризуються універсальністю охоплення всіх без винятку сфер соціальної діяльності та здатністю задовольняти різні потреби суспільства. По-перше, моральні орієнтації особистості працівника органів внутрішніх справ охоплюють попередній досвід життєдіяльності. По-друге, морально-психологічне засвоєння вимог суспільства не виявляється в лінійній однозначності поведінки працівника органів внутрішніх справ, а характеризується її вже відомою вибірковістю та інваріантністю. По-третє, суспільство об'єктивно істотно впливає на соціально-психологічний стан особистості працівника ОВС, визначаючи способи і форми його спілкування в суспільстві, його місце в соціальному середовищі тощо. Традиції і звички, матеріальні потреби й інтереси – усе це разом також впливає на спрямованість та лінію поведінки.

1. Бобровник С. В. Принцип професіоналізму та компетентності в державній службі України (адміністративно-правовий аспект) / С. В. Бобровник // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 15. – С. 201–206.

2. Жалинский А. Э. Правовая мысль и профессиональная деятельность юристов / А. Э. Жалинский // Право и политика. – 2005. – № 8. – С. 14–23.

3. Скаун О. Ф. Юридическая деонтология: учебник / О. Ф. Скаун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

4. Хомяков М. Б. Толерантность: парадоксальная ценность / М. Б. Хомяков // Журн. социологии и социальной антропологии. – 2003. – Т. VI, № 4. – С. 100–102.

5. Мельник П. В. Концептуальні передумови формування професіоналізму працівників міліції / П. В. Мельник, Л. В. Терещенко. – Ірпінь: ФЕІ, 1998. – 144 с.

6. Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста: введение в специальность: учеб. пособие / А. Э. Жалинский. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 330 с.

7. Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 11 січня 1996 р. № 18. – К.: МВС України, 1996.

8. Про затвердження Інструкції про порядок принесення Присяги працівниками органів внутрішніх справ України і державними службовцями: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30 червня 2000 р. № 413. – К.: МВС України, 2000.

9. Кант И. Сочинения: в 6 т. / Иммануил Кант. – М., 1963–1966. – Т. 2. – 1964. – 510 с.

10. Кучуради И. Экономическое неравенство, права человека, демократия и свободный рынок / Иоанна Кучуради // Вопросы философии. – 1993. – № 6. – С. 115–118.

11. Кизименко Л. М. Чи дозволяє сучасний стиль життя зберегти особистісну ідентичність / Л. М. Кизименко // Філософська думка. – 2000. – № 2. – С. 56–71.

Федина Н. В. Профессионализм как условие обеспечения справедливости в деятельности ОВД

Проанализированы служебные отношения сотрудника органов внутренних дел со всеми слоями населения в контексте их соответствия требованиям норм права, справедливости и толерантности. В частности, предлагается рассматривать идею справедливости как осознанный долг, что является основой профессионализма милиционера.

Ключевые слова: *сотрудник ОВД, профессионализм, профессиональный авторитет, профессиональный долг, профессиональная устойчивость, справедливость.*

Fedina N. V. Professionalism as a condition for justice provision in the activities of Internal Affairs Bodies

The author analyzes the service relationship of a law enforcement worker with all sections of the population in the context of their compliance with the law, justice and tolerance. In particular, it's proposed to consider the idea of justice as a conscious obligation that is the basis of law enforcement worker's qualification.

Key words: *law enforcement worker, professionalism, professional prestige, professional duty, professional sustainability, justice.*

Стаття надійшла 17 липня 2013 р.

УДК 351.74 (477)

І. Я. Швед

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ
КОЛИШНЬОЇ ПОЗАВІДОМЧОЇ ОХОРОНИ СРСР
У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН У ПЕРІОД ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто організаційні та правові засади подальшого розвитку підрозділів колишньої позавідомчої охорони СРСР у Республіці Казахстан з часу набуття цією країною статусу суверенної. Відображені етапи її становлен-